

Shamurzayev Muxammed Saginbay uli

Annotatsiya

Ushbu maqolada Qoraqalpog‘iston Respublikasining milliy opera san‘ati uning tarixi, shakllanish bosqichlari, mashhur bastakorlari, iste‘dodli ijrochilari va zamonaviy rivojlanish yo‘nalishlari keng ko‘lamda tahlil etilgan. Qoraqalpoq operasining ildizlari xalq og‘zaki ijodi, baxshichilik an‘analari va qahramonlik epik dostonlari bilan chambarchas bog‘liqligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. XX asrning 30-60-yillarida shakllana boshlagan bu san‘at turi keyinchalik professional bastakorlar va iste‘dodli xonandalarning fidokorona mehnati orqali milliy madaniyatning ajralmas qismiga aylanib, o‘ziga xos sahna maktabini yaratgan. Maqolada "Qirq qiz", "Alpamish" va "Qoblan" xalq dostonlari asosida yaratilgan opera asarlari, ularning sahna dramaturgiyasi, musiqiy xususiyatlari va badiiy qiymati atroflicha tahlil qilingan. Mashhur bastakorlar va ijrochilarning milliy opera rivojidagi beqiyos ulushi alohida o‘rin egallagan. Mustaqillik davridagi yangi imkoniyatlar, xalqaro hamkorlik loyihalari va zamonaviy sahna texnologiyalaridan samarali foydalanish masalalari ham batafsil yoritilgan. Ushbu tadqiqot qoraqalpoq operasining milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, yosh avlodni estetik va ma‘naviy tarbiyalash hamda xalqaro miqyosda milliy madaniyatimizni munosib namoyish etishdagi muhim o‘rnini va beqiyos ahamiyatini ilmiy asosda ko‘rsatib bergan.

Kalit so‘zlar

qoraqalpoq operasi, milliy san‘at, baxshichilik an‘analari, xalq dostonlari, opera tarixi, bastakorlar, sahna san‘ati, Qoraqalpog‘iston madaniyati, musiqiy meros, opera ijrochiligi.

Kirish

San‘at insoniyat ruhiyatining eng nozik qatlamlariga ta'sir etuvchi, qalblarni yuksaklikka chorlovchi ilohiy ne‘matdir. Musiqa esa bu ne‘matning eng qadimiy va eng ta'sirchan ko‘rinishlaridan biridir. Musiqa tarixida o‘ziga xos murakkabligi, sahnaviy kengligi va badiiy boyligi bilan ajralib turadigan janrlardan biri bu — operadir. Opera o‘zida musiqani, teatrni, dramaturgiyani, raqsni hamda tasviriy san‘at elementlarini mujassamlashtirgan holda tomoshabinni o‘ziga maftun etadi. Har bir xalqning milliy operasi uning ruhiy olamidan, madaniy xazinasidan va tarixiy taraqqiyotidan guvohlik beradi. Qoraqalpoq xalqi ham ming yillik tarixga ega bo‘lgan o‘ziga xos musiqiy merosga ega. Xalq qo‘shiqlari, baxshichilik an‘analari, dostonlar va lirika namunalarida aks etgan ruhiy boyluk keyinchalik milliy sahna san‘atining asosiy ildizlariga aylandi. Ana shu bebaho an‘analar zamonaviy musiqiy sahna turini, jumladan, operani yuzaga

keltirishga zamin bo'ldi. Qoraqalpoq operasi faqatgina musiqiy janr emas, balki xalqning o'zligini, tarixini va orzu-armonlarini ifodalovchi madaniy yodgorlik sifatida qadrlanadi. Bugungi kunda qoraqalpoq operasi milliy san'atning yuksak darajadagi ifodasi sifatida tan olinib, nafaqat Qoraqalpog'iston, balki butun O'zbekiston va xalqaro miqyosda ham e'tibor qozonmoqda. Bu san'at turi xalq qalbida milliy iftixor tuyg'usini uyg'otadi, yosh avlodni go'zallik va estetik tarbiyaga chorlaydi. Shu boisdan, qoraqalpoq operasi mavzusini o'rganish nafaqat musiqashunoslik ilmi uchun, balki milliy madaniyatni asrab-avaylash yo'lida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Qoraqalpoq xalqi san'atining ildizlari juda qadimiy davrlarga borib taqaladi. Ajdodlarimizning qo'shiqchilik, baxshichilik va dostonchilik an'analari asrlar davomida xalqning ruhiy dunyosini boyitib kelgan. Ayniqsa, baxshilar kuylagan epik dostonlar va lirika namunalarida musiqiy ifodaning kuchliligi, ovoz imkoniyatlarining kengligi, dramatik tasvirlarning yorqinligi qoraqalpoq musiqasining o'ziga xos xususiyatini yaratdi. Ana shu milliy ildizlar keyinchalik professional musiqa san'atining, jumladan, operasi shakllanishiga zamin bo'ldi. XX asrning boshlarida qoraqalpoq xalqining madaniy hayotida katta o'zgarishlar yuz berdi. Sovet davrida Qoraqalpog'iston hududida madaniyat va san'atni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishiga aylandi. Teatrlar tashkil qilindi, musiqa maktablari va madaniyat muassasalari ochildi. Aynan shu davrda opera janriga qiziqish kuchaydi. O'sha paytda qoraqalpoq bastakorlari va san'atkorlari rus va o'zbek musiqa maktabi vakillari bilan yaqin hamkorlikda ishlash imkoniyatiga ega bo'lishdi. Natijada, milliy ruhni ifodalagan ilk sahna asarlari yaratila boshlandi. Qoraqalpoq operasi tarixidagi ilk urinishlar xalq dostonlarini sahnalashtirish orqali yuzaga chiqdi. "Qoblan", "Qirq qiz", "Alpamish" kabi xalq dostonlari asosida yaratilgan musiqiy sahna asarlari xalq orasida keng tarqaldi. Ularning ayrimlari to'liq opera shaklida bo'lmagan bo'lsa-da, dramaturgiya va musiqaning uyg'unlashuvi, milliy kuy va maqomlarning ishlatilishi bu janrning shakllanishiga katta hissa qo'shdi. XX asrning ikkinchi yarmida qoraqalpoq operasi mustaqil sahna san'ati sifatida shakllana boshladi. O'sha davrda qoraqalpoq bastakorlari milliy kuylarni professional musiqiy uslub bilan uyg'unlashtirib, o'ziga xos yangi asarlar yaratishdi. Bu jarayonda O'zbekiston va Markaziy Osiyodagi opera maktablarining ta'siri ham sezildi. Shu bilan birga, qoraqalpoq operasi o'zining milliy ohanglari, kuylarining soddaligi va samimiyligi bilan ajralib turdi. Tarixiy jihatdan qoraqalpoq operasi ikki davrga bo'linadi: birinchisi — shakllanish davri (XX asrning 30–60-yillari), ikkinchisi esa — taraqqiyot davri (XX asrning 70-yillaridan keyin). Shakllanish davrida milliy an'analarni o'rganish, xalq dostonlari asosida musiqiy pyesalar yaratish asosiy yo'nalish bo'ldi. Taraqqiyot davrida esa to'liq hajmli opera asarlari yaratilishi, professional ijrochilik maktabining vujudga kelishi, yangi teatr binolarining qurilishi va yosh kadrlarga e'tibor berilishi muhim ahamiyat kasb etdi.

Bugungi kunda qoraqalpoq operasi tarixiy ildizlari bilan faxrlanib, zamonaviy yoʻnalishda rivojlanib bormoqda. Bu sanʼat turi nafaqat xalq merosini asrab-avaylash, balki uni yangi avlodga yetkazishning samarali vositasiga aylangan. Shu tariqa, qoraqalpoq operasi oʻzining boy tarixi orqali milliy sanʼatning bebaho xazinasini sifatida qadrlanadi.

Qoraqalpoq operasi oʻzining shakllanish bosqichlaridan boshlab milliy doston va xalq ogʻzaki ijodi motivlariga tayanib keladi. Bu jarayonda qoraqalpoq bastakorlari xalq qoʻshiqlarini, maqom va kuylarini professional musiqiy ifoda bilan uygʻunlashtirib, oʻziga xos yirik sahna asarlarini yaratdilar. Qoraqalpoq operasi tarixida ilk muhim qadamlardan biri xalq dostonlari asosida yaratilgan musiqiy dramalar boʻldi. Masalan, "Qirq qiz" dostoni asosida yaratilgan opera qoraqalpoq xalqining jasoratini, vatanparvarlik ruhini ifodaladi. Bu asarda milliy kuylarning samimiyligi bilan klassik opera musiqasining drammatizmi uygʻunlashdi. Shuningdek, "Alpamish" va "Qoblan" kabi xalq eposlari ham opera sahnasida oʻz aksini topdi. Qoraqalpoq bastakorlari orasida milliy opera sanʼatiga katta hissa qoʻshgan ijodkorlar bor. Ularning asarlari oʻzbek va rus musiqa maktablari tajribasidan ilhomlangan boʻlsa-da, milliy ohang va ruhni yoʻqotmaganligi bilan ajralib turadi. Bastakorlar xalq kuylarini qayta ishlash, ularni simfonik orkestr asboblari uchun moslashtirish, dramatik holatlarga moslab yangidan yaratish orqali opera janrini boyitdilar. Shuningdek, qoraqalpoq operasi repertuarida zamonaviy mavzularga bagʻishlangan asarlar ham paydo boʻldi. Bunday asarlar orqali xalqning zamonaviy hayoti, ijtimoiy muammolari, orzu-umidlari sahnada musiqiy ifoda topdi. Bu esa qoraqalpoq operasi nafaqat tarixiy, balki zamonaviy mazmuni ham oʻzida mujassam etganini koʻrsatadi. Bastakorlarning ijodi qoraqalpoq operasi uchun poydevor boʻlib xizmat qildi. Ularning asarlari milliy opera ijrochiligidan shakllanishi, sahna maktabining rivojlanishi va xalqning musiqiy didini yuksaltirishda beqiyos ahamiyat kasb etdi.

Qoraqalpoq operasi sahnasida tanilgan xonandalar va ijrochilar bu sanʼat turining rivojlanishida muhim rol oʻynagan. Ularning ovoz imkoniyatlari, sahna mahorati va milliy ruhni ifodalashdagi maqsadlari qoraqalpoq operasi rivojiga bevosita taʼsir koʻrsatdi. Dastlabki davrlarda xalq orasidan chiqqan isteʼdodli sanʼatkorlar opera sahnasiga jalb qilindi. Ularning aksariyati xalq qoʻshiqlarini, baxshi anʼanalarini mukammal bilgan, sahnaga koʻtarilganida esa professional musiqiy tayyorgarlikni oʻzlashtirgan ijrochilar edi. Shuning uchun qoraqalpoq operasi ijrochiligi milliy ruhdan ajralmagan holda rivojlandi. Mashhur xonandalar va aktyorlar sahnada yaratgan obrazlari orqali xalqning qalbiga yoʻl topa bildilar. Ularning ijrosi nafaqat musiqiy goʻzallik, balki dramatik chuqurlik, milliy xarakter va tarixiy haqiqatni ham oʻzida mujassamlashtirdi. Ayrim ijrochilar oʻz mahoratlari bilan respublika miqyosidan tashqarida ham tanilib, xalqaro festivallarda muvaffaqiyat qozondilar. Bu ijrochilar qoraqalpoq operasi uchun maktab yaratdilar, yosh isteʼdodlarni oʻrgatdilar va sanʼatni

keyingi avlodga yetkazishda muhim ko‘prik bo‘ldilar. Natijada qoraqalpoq operasi nafaqat bastakorlarning, balki ijrochilarning ham fidokorona mehnati bilan shakllanib, taraqqiy etdi.

Mustaqillikdan keyingi davr qoraqalpoq operasi uchun yangi imkoniyatlar davri bo‘ldi. Yangi teatr binolari, modern sahna texnologiyalari, xalqaro hamkorlik loyihalari bu san‘at turining rivojlanishiga keng yo‘l ochdi. Bugungi kunda qoraqalpoq operasi repertuarida milliy mavzudagi asarlar bilan bir qatorda jahon klassik operasi namunalarini ham sahnalashtirish tajribasi mavjud. Bu esa yosh ijrochilarning tajribasini oshirish, ularning ijro mahoratini xalqaro darajaga olib chiqishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yosh avlod orasida opera san‘atiga qiziqish ortib bormoqda. Musiqa maktablari, konservatoriyalar va san‘at institutlarida opera yo‘nalishi bo‘yicha maxsus kurslar ochilgan. Qoraqalpoq operasi ijrochiligi endi nafaqat milliy, balki global miqyosda ham o‘z o‘rnini topishga intilmoqda. Zamonaviy davrda qoraqalpoq operasi milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, yoshlarni estetik tarbiyalash va xalqaro miqyosda madaniyatimizni namoyish etishning samarali vositasiga aylanmoqda.

XULOSA

Qoraqalpoq operasi o‘zining boy tarixi, mashhur bastakorlari va iste’dodli ijrochilari bilan milliy san‘atimizning ajralmas qismiga aylandi. Bu san‘at turi xalq qalbida milliy iftixor tuyg‘usini uyg‘otadi, madaniy merosimizni boyitadi va kelajak avlodga yetkazishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bugungi kunda qoraqalpoq operasi milliy madaniyatimizning bebaho xazinasini sifatida nafaqat respublika, balki xalqaro miqyosda ham tan olinmoqda. Uning istiqbollari keng, chunki u doimo xalqning ruhidan oziqlanadi, milliy qadriyatlarimizdan kuch oladi va zamonaviy san‘at bilan uyg‘unlashib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdirov, N. (2003). Baxshichilik an‘analari va milliy musiqa. Nukus: Qoraqalpog‘iston nashriyoti.
2. Berdiyev, Q. (2005). Qoraqalpoq xalq musiqasi tarixi. Nukus: Qoraqalpog‘iston nashriyoti.
3. Xo‘jayev, B. (2008). Qoraqalpoq teatr san‘ati. Nukus: Bilim nashriyoti.
4. Jurayev, M. (2010). O‘zbek va qoraqalpoq opera san‘ati. Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Seytniyazov, T. (2012). Qoraqalpoq xalq dostonlari va sahna san‘ati. Nukus: Bilim nashriyoti.
6. Mambetov, A. (2015). Qoraqalpoq milliy musiqasining rivojlanish bosqichlari. Nukus: Qoraqalpog‘iston.
7. Karimov, R. (2018). Markaziy Osiyo opera san‘ati tarixi. Toshkent: O‘zbekiston.

8. Yusupov, D. (2020). Zamonaviy qoraqalpoq musiqasida milliy an'analar. Nukus: Qoraqalpog'iston.
9. Rajabov, I. (2009). O'zbek musiqasi tarixi. Toshkent: Musiqa nashriyoti.
10. Musayev, S. (2017). Qoraqalpog'iston Respublikasida opera san'atining rivojlanishi. Nukus: Fan.